

SZCZEBRZESZYŃSKI PARK KRAJOBRAZOWY

Rok utworzenia: 1991

Powierzchnia: 20 209 ha

Otulina: brak

Położenie: Wyżyna Lubelska, Rostocze,

Kotlina Sandomierska - Równina Biłgorajska

Cel ochrony: zachowanie unikalnych wartości przyrodniczych, historycznych, kulturowych i krajobrazowych Rostocza Zachodniego z jedn? z najwi?kszych w skali kraju sieci? w?wozów lessowych oraz zabezpieczenie przed degradacj? naturalnych dolin rzek Wieprza, Gorajca i Poru.

POŁOŻENIE *na tle jednostek fizjograficznych*

W koncepcjach kształtowania i zagospodarowania systemu obszarów chronionych na Zamojszczyźnie, a szczególnie Rostocza, utworzenie Szczebreszyńskiego Parku Krajobrazowego jest uzasadnione ze wzgl?du na wyjątkowe walory krajobrazowe tego subregionu, co zostało potwierdzone szczegółowymi badaniami.

Szczebreszyński Park Krajobrazowy prawie w całości leży we wschodniej części Rostocza Zachodniego, przez które przebiegają dwie dość szerokie bruzdy, przebiegające południowo, zwane padołami. Dna tych padołów sięgają poziomu Równiny Biłgorajskiej. W jednym z nich płynie Gorajec dopływ Poru i dlatego zwany jest on Padołem Gorajca. Drugi zwany Padołem Zwierzynieckim lub Józefowskim wykorzystywany jest przez rzek? Wieprz i stanowi jednocześnie granic? Rostocza Zachodniego.

Dna obu padołów są obecnie podmokłe i zatorfione. Obszar położony między padołami zwany jest Rostoczem Szczebreszyńskim. Niewielkie fragmenty południowo-zachodnie Parku leżą na Równinie Biłgorajskiej, a w części wschodniej na obszarze Padołu Zamojskiego.

POŁOŻENIE *administracyjne*

Obszar Parku (20,1 tys. ha) leży w całości w woj. Lubelskim zajmując części następujących gmin: Biłgoraj, Frampol, Goraj, Radecznica, Sułów, Szczebreszyn, Terespol, Turobin i Zwierzyniec. Największy obszar Parku (prawie w całości) znajduje się w gminie Radecznica. Znaczący udział w obszarze posiada gmina Szczebreszyn (35% ogólnej powierzchni gminy). Pozostałe gminy reprezentowane są w niewielkim stopniu na obszarze Parku. Najmniejszy obszar Parku znajduje się w gminie Biłgoraj (300 ha).

ELEMENTY KRAJOBRAZU *rzeźba terenu na tle budowy geologicznej.*

Obszar Parku podobnie jak całe Roztocze nie ma skomplikowanej budowy geologicznej. Stanowi on południowo-zachodnią część niecki lwowsko-lubelskiej.

Najbardziej charakterystyczną cechą tego obszaru jest pas dyslokacji o zrzućcie około 1000 m, występujący w strefie brzośnej. Strefa ta była czynna tektonicznie w mezozoiku i trzeciorzędzie. W czasie fałdowania alpejskiego ukształtowało się zapadlisko przedkarpackie, które w pierwszej fazie zostało wypełnione osadami morskimi. W strefie tej znajdowała się wówczas obszar Roztocza.

W końcowej fazie ruchów karpackich w czasie ostatecznego ukształtowania się zapadliska przedkarpackiego, powstała strefa dyslokacji tektonicznych, najbardziej czytelna na linii Lwów-Frampol jako południowo-zachodnia krawędź Roztocza.

Ostatecznie obszar Roztocza wynurzył się po ustąpieniu morza górno kredowego. Morze to pozostawiło na Roztoczu opoki, gęz, margle twarde i miękkie oraz wapienie. Na przełomie trzeciorzędu i czwartorzędu zmieniały się klimat sprzyjał procesom wietrzenia, a szczególnie erozji rzecznej. Wytworzone wówczas doliny rzeczne przetrwały do dzisiaj. W czasie pierwszej fazy zlodowacenia występowała intensywna denudacja wyższych części Roztocza i akumulacja denudacyjnego materiału w obniżeniach. Materiał ten dzisiaj występuje pod pokrywą młodszych utworów.

W okresie polodowcowym na obszarze Roztocza Zachodniego nastąpiła akumulacja piasków rzecznych oraz lessu. Na lewym brzegu Wieprza w okolicach Szczepieszyna, Sułowa i Turzycy występuje terasowa równina zbudowana z lessów. Na prawym zboczu doliny Wieprza występuje natomiast margle i opoka.

ELEMENTY KRAJOBRAZU *rzeźba terenu na tle budowy geologicznej*

Mimo niezbyt skomplikowanej budowy geologicznej rzeźba terenu w tej części Roztocza jest dość urozmaicona.

Obszar Szczepieszynskiego Parku Krajobrazowego ogranicza od północy dolina Poru, ponad którą wznosi się krawędź Roztocza. Na południu obszaru Parku obejmuje również bardzo interesujący geomorfologicznie fragment południowo-zachodniego wąwozu Roztocza, wyniesionego około 50 m ponad płaski obszar Równiny Biłgorajskiej.

Rzeźbą Parku urozmaicają dość duże deniwelacje terenu od 50 do 100 m. Ponad płaskie i szerokie dna dolin: Wieprza, Gorajca i Poru położone na wysokości 200-220 m n.p.m. wznoszą się obszary wierzchołki roztoczańskiej dochodzące do 340 m n.p.m. Podobne deniwelacje występują na obszarze suchych dolin. Powierzchnie terenu urozmaicają różnorodne formy morfologiczne, wśród których najatrakcyjniejsze są wzniesienia o stromych zboczach dochodzących do kilkunastu metrów wysokości i szerokości dna od kilkudziesięciu centymetrów do około 20 m. Na szczególne zainteresowanie zasługuje gęstość wzniesień w Parku, której średnia wynosi 3 km/km² a maksymalna dochodzi do 9 km/km², co należy do rzadkości w kraju.

WODY *powierzchniowe*

Szczepieszynski Park Krajobrazowy znajduje się w całości w dorzeczu Wieprza, który na tym terenie, poza rowami melioracyjnymi nie przyjmuje żadnego dopływu. Wieprz na tym odcinku przecina Roztocze w poprzek tworząc boczne doliny przełomowe. Od Wywoczek do Turzycy płynie on jednym brzegiem doliny, natomiast od Turzycy do Szczepieszyna łączy dolinę, a dalej znowu przetrzuca się na lewy brzeg.

Przez łąki Parku płynie Gorajec wykorzystując pradolinę Sanu, którą wytworzyły wody spływające z

Karpat. Rzeka ta obszar Źródłiskowy posiada na Równinie Biłgorajskiej (Bagno Tańandy). Przed Latyczynem Gorajec przyjmuje lewoboczny dopływ, który nie posiada ustalonej nazwy. Po przekroczeniu północnej granicy Roztocza wpada do Poru, który jest na odcinku kilku kilometrów północną granicą Parku.

Wody podziemne omawianego obszaru wykazują silne powiązania z budową geologiczną i rzeźbą terenu. Główny zbiornik wód podziemnych Szczepieszyńskiego Parku Krajobrazowego znajduje się na poziomie wapiennych skał okresu górnokredowego.

Ruch wód podziemnych odbywa się szczelinami wietrzeniowymi bądź tektonicznymi. Zasilanie zbiornika jest utrudniane przez utwory lessowe. Źródnicowana gęstość spławy i utwory lessowe powodują zwiększenie ciśnienia hydrostatycznego o czym świadczą wpływy na stokach wierzchołków oraz w dolinie Wieprza i Poru. Powoduje to również znaczne podniesienie zwierciadła wody w studniach wierconych. (Szczepieszyn-ujście dla wodociągu – 10,6 m, Szperówka – ujście dla wodociągu – 10,0 m). Doliny Gorajca, Poru i Wieprza odgrywają rolę, co powoduje obniżenie poziomu zwierciadła wód podziemnych na wierzchołkach. Efektem tego są liczne źródła dolinne, wśród których najciekawsze znajdują się w okolicy Radeczniczy i Zaporza.

Przez Szczepieszyński Park Krajobrazowy przebiega jeden z podziemnych działów wodnych Roztocza, który pokrywa się w zasadzie z działem powierzchniowym. Z działu tego wody spływają w dolinę Wieprza, w kierunku Padołu Zwierzynieckiego zwanego również Kotliną Zwierzyniecką oraz w dolinę Gorajca i Równin Biłgorajskich. Odcinek tego działu w zachodniej części Parku oddziela dorzecze Gorajca od ładu.

Źródnicowane stosunki hydrogeologiczne powodują różnice w głębokości występowania wód podziemnych. Najczęściej zwierciadła tych wód występują w strefie Źródłiskowej Gorajca i w dolinie Wieprza między Wywóczką a Turawicą. Na obszarach tych wody gruntowe dochodzą do powierzchni tworząc mokradła. Głębokość do wód podziemnych wzrasta z odległości od dolin rzecznych. Generalnie można stwierdzić, że Szczepieszyński Park Krajobrazowy posiada niespotykane na obszarze Roztocza, bardzo duże zasoby wodne, wynikające ze szczególnych warunków hydrogeologicznych. Zasoby możliwe są do wykorzystania, mimo utrudnionych warunków, poprzez głębokie studnie wiercone przy zachowaniu zasad ochrony całością stosunków hydrogeologicznych w tym szczególnie ochrony górnokredowego zbiornika wód podziemnych.

Podstawową zasadą ochrony hydrosfery Szczepieszyńskiego Parku Krajobrazowego jest zachowanie odpowiedniej odległości miejsca zrztu cieków, ograniczenia ich wielkości oraz neutralizacja.

FLORA: Roślinność Parku należy do geobotanicznej krainy Roztocza. Na szczególne podkreślenie zasługuje bogactwo roślin zielnych (naczyniowe i zarodnikowe). Przeważa w nich element górski liczący ponad 30 gatunków. Drugim charakterystycznym elementem są gatunki południowo-wschodnie, m. in.: szczodrzeniec ruski (*Chamaecytisus ruthenicus*), pluskwica europejska (*Cimicifuga europaea*), zawilec wielkokwiatowy (*Anemone sylvestris*), miodunka miękka wlosa (*Pulmonaria mollis*), dzwonek syberyjski (*Campanula sibirica*).

Najcenniejszymi zbiorowiskami roślinnymi są kompleksy leśne: buczyna karpacka porastająca zbocza wzniesień i głębokich wąwozów, na glebach brunatnych, rzadziej na rdzinie kredowej. W podszycie przeważają gatunki liściaste. Bardzo bogate jest runo leśne zajmujące w niektórych miejscach 90% dna lasu. Dominują w nim rośliny charakterystyczne dla gród: gwiazdnica wielkokwiatowa (*Stellaria holostea*), gajowiec żółty (*Galeobdolon luteum*), jaskier kaszubski (*Ranunculus cassubicus*), marzanka wonna (*Galium odoratum*), miodunka mała (*Pulmonaria obscura*), podagrycznik pospolity (*Aegopodium podagraria*), turzycja orzysia (*Carex pilosa*), zawilec gajowy (*Anemone nemorosa*). Pojawiają się także gatunki charakterystyczne dla borów: kosmatka owłosiona (*Luzula pilosa*), konwalia dwulistna (*Maianthemum bifolium*), szczawik zajęczy (*Oxalis acetosella*).

W górnym odcinku Gorajca występują olsy z olszą czarną i wierkiem. W runie występuje porzeczka czarna (*Ribes*

nigrum) i turzyca długokosa (*Carex elongata*).

W południowej części Parku w okolicach Lipowca, Panasówki i Zwierzyca, na niewielkich obszarach, występuje bór wieży z sosną, wierkiem, jodłą, rzadziej bukiem i grabem. Porasta on gleby bielcowe utworzone na piaskach pochodzenia wydmy. W runie przeważa: borówka czernica (*Vaccinium myrtillus*), konwalia dwulistna (*Maianthemum bifolium*), pszeniec zwyczajny (*Melampyrum pratense*), szczawik zajęczy (*Oxalis acetosella*) i wrzoś zwyczajny (*Calluna vulgaris*).

W siedlisku boru wieżowego lub buczyny, na niewielkich powierzchniach rośnie bór jodłowy: cienisty, różnowiekowy, czasami z domieszką sosny, wierka i gatunków liściastych. W runie przeważają gatunki boru wieżowego oraz widłak spłaszczony (*Diphasiastrum complanatum*).

Na szczególne zainteresowanie zasługują torfowiska wysokie w południowo-zachodniej części Parku (**Bagno Tańdy**). Wśród karłowatych sosen, brzoź omszonych i torfowców występuje komplet gatunków charakterystycznych dla tego zespołu: modrzewnica zwyczajna (*Andromeda polifolia*), przysięka biała (*Rhynchospora alba*) i brunatna (*Rhynchospora fusca*), rosiczka okrągłolistna (*Drosera rotundifolia*), wełnianka pochwowata (*Eriophorum vaginatum*), wierzb borówkolista (*Salix myrtilloides*), żurawina błotna (*Oxycoccus palustris*) i kilka gatunków turzyc (*Carex*).

Na południowych niezalesionych stokach wzniesień i wozów lessowych rosną murawy kserotermiczne.

Najcenniejszym botanicznie obszarem jest „Las Cetnar” koło Kawczyńska. Położony jest w miejscu najbardziej charakterystycznym dla rezerwu Parku. Ten zwarty kompleks leśny porośnięty jest buczyną karpacką z domieszką grabu, osiki i klonu. Odnawia się tu bardzo dobrze buk i jodła, co świadczy o dużej próżności ekologicznej tych siedlisk.

FAUNA

Fauna Parku jest słabo zbadana. Wśród kręgowców najlepiej poznane są ptaki. Występuje tu ich ok. 80 gatunków, z których 85% stanowi gatunki lęgowe. Są to głównie ptaki związane z polami, łąkami, a także z zadrzewieniami, lasami oraz osiedlami. Do najcenniejszych gatunków należą: bąk (*Botaurus stellaris*), kania czarna (*Milvus migrant*), orlik krzykliwy (*Aquila pomarina*), błotniak wąkawy (*Circus pygargus*) i stawowy (*Circus aeruginosus*), derkacz (*Crex crex*), brodziec krwawodzioby (*Tringa totanus*), dzięcioł czarny (*Dryocopus martius*), jastrząb (*Accipiter gentilis*), krogulec (*Accipiter nisus*), kruk (*Corvus corax*), kszys (*Gallinago gallinago*), muchołówka białoszyja (*Ficedula albicollis*), pomykówka (*Tyto alba*), puszczyk (*Strix aluco*), rycyk (*Limosa limosa*), siniak (*Columba oenas*), bardzo rzadko występuje kluskawka (*Saxicola rubicola*), gil (*Pyrrhula pyrrhula*), zniczek (*Regulus ignicapilla*). Licznie gnieździ się bocian biały (*Ciconia ciconia*). (Dane uzupełnione dzięki uprzejmości Pana P. Stachyry Kierownika Zespołu Monitoringu Roztoczański Park Narodowy)

FORMY OCHRONY PRZYRODY

W granicach Parku nie ma rezerwatów przyrody. Jest kilka pomników przyrody ożywionej. Wśród nich na szczególne wyróżnienie zasługuje lipa drobnolistna w Szperówce o obwodzie pnia ok. 920 cm. Ponadto dużą atrakcją geologiczną są 3 pomniki przyrody nieożywionej: ródła w Radecznicy, Zaporzu i Trzcinach.

WARTOŚĆ PRZYRODNICZA – HISTORYCZNA

„SZCZEBRZESZYN – KAWCZYNEK”

poprowadzona została przez jeden z ciekawszych fragmentów Parku „Las Cetnar” położony na wzniesieniach porożcinanych licznymi wiozami. Szczegółowy opis trasy zawiera informator pt.: „cieka przyrodniczo-historyczna Szczebrzeszyn-Kawczyknek”.